

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת חקת, תשס"ט
מספר 815מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרה ממה?

הפרשה בתחילתה עוסקת במצוות פרה אדומה. רבים עסקו בשאלה מתי נצטוו בני ישראל על פרה אדומה? ¹ רש"י אומר על הפסוק: "שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" (שמ' טו:כה): "שם שם לו – במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת ופרה אדומה ודינין (סנה' מ')." והנה הסוגיה הזו אינה מופיעה בסנהדרין מ', אלא בסנהדרין נו ע"ב. כנראה נפלה כאן טעות דפוס; האות נו"ן התחברה עם הוי"ו ונראתה כ-מ"ם.²

אך מעניין שגם במסכת סנהדרין נו ע"ב אין העניין של פרה אדומה מוזכר כלל! והתניא: עשר מצות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהן: דינין, ושבת, וכיבוד אב ואם. דינין – דכתיב "שם שם לו חק ומשפט", שבת וכיבוד אב ואם – דכתיב "כאשר צוך ה' א-להיך" (דב' ה:טז), ואמר רב יהודה: כאשר צוך – במרה.³ ואמנם רש"י מפרש בדברים ה:יב:

שמור – "כאשר צוך" – קודם מתן תורה במרה: "כאשר צוך" – אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר "שם שם לו חק ומשפט".

כלומר, בעת מתן עשרת הדיברות כבר קיימת אפשרות לומר "כאשר צוך" – מאחר שהדברים נאמרו לפני מתן תורה, היינו במרה. אבל במצוות פרה אדומה בפרשתנו לא כתוב 'כאשר צוך', ואם כן מהיכן לרש"י שבמרה נצטוו על מצוות פרה אדומה?!

במסכת גיטין ס ע"א נאמר:

דאמר רבי לוי: שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן, אלו הן: פרשת כוהנים, ופרשת לויים, ופרשת טמאים, ופרשת שילוח טמאים, ופרשת אחרי מות, ופרשת שתויי יין, ופרשת נרות, ופרשת פרה אדומה.

ורש"י מסביר שם:

ופרשת פרה אדומה לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן וקודם לכן לא יכלו לעשותה דבעינן 'והזה א-ל-נכח פני א-ל-מועד' (במ' יט:ד) והכי אמרינן במסכת מגילה ירושלמי באחד בניסן הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה.

¹ ראו מאמרו של ח' מיליקובסקי, "פרה אדומה לפני סיני – מסורת קדומה או טעות סופרים", עיונים בספרות חז"ל במקרא ובתולדות ישראל, לכבוד ע"צ מלמד, ירושלים תשמ"ב, עמ' 268-276.

² בחלק מהמהדורות החדשות הדבר תוקן.

³ רש"י אומר על אתר: "כאשר צוך ה' א-להיך" – כתיב בדיברות האחרונות גבי שבת וכיבוד אב ואם".

מהסברו של רש"י ברור שהוא מכיר את הסוגיה, ואי אפשר לומר שטעות כלשהי חדרה כאן לתלמוד. והרי הסוגיה שם אומרת במפורש שפרשת פרה אדומה ביום הקמת המשכן, היינו בראש חודש ניסן, כעשרה חדשים לאחר מתן תורה, ותאריך זה חל בוודאי אחרי מרה. וגם במכילתא דרבי ישמעאל בשלח (פרשה א) כתוב:

"שם שם לו חק ומשפט", חק זה השבת ומשפט זה כיבוד אב ואם דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר "חק" אלו עריות שנ' "לבלתי עשות מחקות התועבת" (ויק' יח:ל) "ומשפט" אלו דיני אונסין ודיני קנסיות ודיני חבלות.

מכאן מובנת התלבטותם של כל מפרשי רש"י⁴ בשאלה שהצגנו לעיל: מנין לרש"י שמצוות פרה אדומה נאמרה במרה? המהר"ל מפראג בפירושו "גור אריה" אף תוקף את רש"י (לג ע"א):

יש לתמוה מאד על פירוש רש"י כי נטה מדברי המכילתא ומדרך הגמרא דסנהדרין... עם כל זה דבריו תמוהים שהיה לו לפרש הכתוב כמו שפירשו חכמים ולא לעשות פירוש מסברת הלב... יתבונן במחלוקת החכמים במכילתא או במה שנזכר בגמרא יש טעם נפלא ועמוק מאד למה בחרו באלו והכול בחכמה והשכל ואין להאריך במקום הזה בפירוש המכילתא. ורש"י נטה מדברי חכמים והוסיף עליהם וגרע הרבה.

לר' ברוך אפשטיין בעל ה'תורה תמימה' יש פתרון מקורי:

ועיין בפירוש רש"י... ופרה אדומה, ונלאו המפרשים למצוא מקור לדבריו, ולדעתי נראה ברור שטעות סופרים קל נפל בדבריו שהיה כתוב שבת ודינין וכ"א [ר"ת וכבוד אב], כמו בגמרא ובמכילתא, ובטעות נשתרבב הכ' לפ', ואיזה מעתיק הוסיף טעות על טעות ופירש הר"ת 'ופרה אדומה'.

קשה לקבל דעה זו, כיוון שרש"י כותב במפורש בפירושו לשמות כד:ג:

"ויבא משה ויספר לעם" – בו ביום: את כל דברי ה' – מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים – שבע מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה.

כלומר רש"י גורס כאן גם פרה אדומה וגם כבוד אב ואם.

היו שדנו בהיבט אחר של השאלה: קביעת רש"י שפרה אדומה ניתנה במרה סותרת מדרשי חז"ל אחרים שמהם משמע שכל עניין מצוות פרה אדומה נועד בעיקרו לכפר על חטא העגל, ומכאן שדיני פרה אדומה ניתנו לאחר חטא העגל, היינו אחרי מרה. לכן נראה שצודק ר' מרדכי יפה בעל לבוש האורה (שם) בדבריו: "על כן אני אומר שודאי מצא רש"י בזה מדרש המקובל והוא נעלם ממנו".

בסדר עולם זוטא כתוב:⁵

נתנו לישראל במרה מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם דינין שבת וכבוד אב ואם ופרה נסעו לאלים שנא' "ויסעו ממרה ויבאו אילמה" וגו'

אך דא עקא, שיש כתבי יד רבים של סדר עולם זוטא שהמילה "ופרה" אינה כתובה בהם, ולכן ייתכן שמישהו הוסיפה דווקא בעקבות רש"י, ולא שרש"י העתיק מסדר עולם זוטא.

הפתרון ניתן ע"י חברי וידידי, פרופ' חיים מיליקובסקי. בסדר עולם רבה⁶ (ליינר) ה, ד"ה "כל שבעת הימים" כתוב: "הוסיפו עליהן ישראל באותה שעה שבת ודינים וכיבוד אב ואם, ממרה נסעו לאילם שנאמר 'ויסעו ממרה ויבאו אילמה'" (במ' לג:ט).

נראה שמישהו טעה ובמקום "ממרה" העתיק "ופרה". ואולי קרתה טעות זו עוד לפני רש"י, ורש"י אמנם העתיק מסדר עולם זוטא.

ד"ר אפרים יצחקי
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

⁴ כגון 'בכור שור' וב'ספר זכרון' לר' אברהם בקראט ועוד רבים.

⁵ סדר עולם זוטא מבראשית עד למר זוטרא השני (520) – חיבור אנונימי מימי הביניים המוקדמים.

⁶ סדר עולם רבה מבראשית עד מרד בר כוכבא, מיוחס לר' יוסי בן חלפתא. מוזכר בתלמוד.

